

legislation, including the Constitution of Ukraine, Civil Code of Ukraine and some other legislative acts of the term «interest». Apart from terminological uncertainty, there are other problems: sometimes it is impossible to understand how important the legislator was invested in the term «interest»; sometimes identified with the interests of subjective rights, replacing each other; is another situation where the interests and subjective rights are opposed to each other - the legislator uses the disjunctive «or» the «rights or interests.» All this brings clarity imbalance in legal structures, changes the meaning of what ultimately reduces the effectiveness of regulation at all.

For these reasons, N.M. Stefanyshin correctly notes that the category of «interest» is a social and legal nature. Exploring interest in private law, «the author proposes to amend the provisions of the Central Committee of Ukraine, where the imperative to note the term» civil interest «, which should be the subject understand the desire to meet the needs of a social nature, which is manifested in its random position on the existence of objective conditions which should be realized and protected in the manner prescribed by law.

Keywords: interest, private interest, civil interest, legal interest, interest protected by law, subjective right.

Схаб-Бучинська Т.Я.

ОБМЕЖЕННЯ СВОБОДИ У ДОГОВОРІ ПРО СПОЖИВЧИЙ КРЕДИТ

УДК 347.441.4

Постановка проблеми. Договори про надання споживчого кредиту є досить поширеними в банківській практиці, однак через високі темпи інфляції і довгостроковий характер кредитування починають втрачати актуальність для більшості банків. Зміни, які відбуваються в державі мають безпосередній вплив на дану сферу відносин. Основною проблемою споживчого кредитування сьогодення є обмежені можливості залучення фінансових ресурсів як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел. Це спричиняє дефіцит фінансових ресурсів банків для здійснення кредитних операцій, змушує позичати кошти на зовнішньому та міжбанківському ринках; залучати кошти населення, підвищувати відсотки по депозитах, що в результаті призводить до подорожчання споживчих кредитів через зростання відсоткової ставки [1, 19-20]. В цій нормі проявляється особлива роль обмеження принципу договірної свободи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Грунтовні, комплексні та всебічні дослідження договірної свободи та її обмежень у сфері споживчого кредитування проводили українські та зарубіжні вчені - цивілісти: Ю.В. Вітка, В.Я. Вовк, Ж. Карбоньє, К.М. Мельник, Х. Шейнмен та інші правознавці.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз положень Цивільного кодексу України та спеціального законодавства, зокрема Закону України «Про захист прав споживачів» щодо з'ясування обмеження принципу договірної свободи у сфері споживчого кредитування при укладенні договору як на стадії укладення, так і на стадії його виконання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка кредитних відносин полягає в тому, що умови кредитного договору, як правило, розробляються кредитором, як більш професійно та юридично підготовленою стороною, що надає йому потенційну можливість забезпечити відповідну перевагу над позичальником, порушуючи принцип рівності сторін, передбачуючи в кредитному договорі додаткові обов'язки позичальника, або/та занижуючи обсяг власних обов'язків. Позичальник при цьому, у переважній більшості випадків, фактично майже не впливає на зміст кредитного договору. Слід навести слова Конституційного Суду України, який у своєму рішенні від 10.11.2011 р. у справі № 15-рп/2011 [2] (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) зазначив, що споживачу, як правило, об'єктивно бракує знань, необхідних для здійснення правильного вибору товарів (робіт, послуг) із запропонованих на ринку, а також для оцінки договорів щодо їх придбання, які нерідко мають вид формуляра або іншу стандартну форму (ч. 1 ст. 634 ЦК України).

До відносин за кредитним договором застосовуються відповідні положення Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з ч.2 ст.627 ЦК України у договорах за участю фізичної особи – споживача враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. Конкретизуючи вказану норму, ч.3 ст.1054 ЦК України визначено, що особливості регулювання відносин за договором про надання споживчого кредиту встановлені законом, яким є Закон України «Про захист прав споживачів».

Судова практика склалася неоднозначна щодо цієї норми. В одних випадках Верховний Суд України (далі – ВСУ) наголошував, що норми Закону України «Про захист прав споживачів» застосовуються до спорів, які виникли з кредитних правовідносин лише на стадії укладення кредитного договору, а до спорів про виконання договору застосовуються норми ЦК України та іншого спеціального законодавства (ухвала від 15.12.2010 року у справі 6-16413св10 за позовом Особа-6 до ПАТ «ОТП Банк» про захист прав споживача, розірвання кредитного договору та визнання недійсним договором іпотеки). В інших випадках ВСУ застосовував норми вказаного Закону до спірних правовідносин сторін, що виникли саме на стадії виконання кредитного договору, наприклад, в ухвалі від 22.12.2010 року у справі за позовом Особа-7 до ПАТ «ВАБ ВіАйБі Банк» про визнання кредитного договору частково недійсним, визнання додаткової угоди недійсною, погодившись з висновком апеляційного суду про те, що спірний пункт кредитного договору є таким, що порушує права позивача, і тому має бути визнаний недійсним на підставі ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» [3].

Фактично питання полягало в тому, наскільки обмежуючу силу має ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів». ВСУ посилався на ст. 11 Закону, за приписами якої договір про надання споживчого кредиту укладається між кредитором та споживачем, відповідно до якого кредитор надає кошти (споживчий кредит) або бере на себе зобов'язання надати їх споживачеві для придбання продукції у розмірі та на умовах, встановлених договором, а споживач зобов'язується повернути їх разом з нарахованими відсотками. На думку ВСУ, оскільки в Законі чітко врегульовано процедуру укладання договору, яка включає питання щодо надання інформації кредитором та споживачеві один про одного та щодо умов кредитування, а також встановлена відповідальність суб'єкта господарювання за ненадання такої інформації, відтак, дія Закону поширюється лише на правовідносини, що виникають на стадії укладення кредитного договору. Слід відзначити, що така позиція ВСУ є типовою в багатьох досить спірних питаннях, що стосуються кредитних правовідносин.

ВСУ в такий спосіб намагається підтримати стабільність банківської системи. Адже у протилежному випадку існувала б загроза масових позовів зі сторони споживачів.

Слід враховувати, що Конституційний Суд України у рішенні від 10.11.2011р. у справі № 15-рп/2011 (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) зазначив, що дія Закону України «Про захист прав споживачів» поширюється на правовідносини між кредитором та позичальником (споживачем) за договором про надання споживчого кредиту, що виникають як під час укладення, так і виконання такого договору.

Конституційний Суд України акцентував увагу на критерії добросовісності, справедливості, пропорційності та розумності, підтримання державою на засадах пропорційності розумного балансу між публічним інтересом, комерційними інтересами банків і охоронюваними правами та інтересами споживачів кредитних послуг, забезпечення особливого захисту саме прав споживача як більш «слабкого» учасника кредитних правовідносин, а також забезпечення фактичної, а не формальної рівності сторін. Конституційний Суд України послався також і на норми статті 11 Закону, на які посилався в своїх Узагальненнях і Верховний Суд України, але прийшов до зовсім протилежного висновку. Зокрема, Конституційний Суд України зазначив, що положення частин четвертої – одинадцятої статті 11 Закону передбачають деякі права позивача, які за своїм змістом можливо реалізувати лише під час виконання кредитного договору: відкликати згоду на укладення договору без пояснення причин, не бути примушеним на етапі виконання договору сплачувати незаконні платежі, достроково повернути кредит, не бути примушеним достроково повернути кредит у разі незначних порушень договору тощо. Відтак, положення пунктів 22, 23 статті 1, статті 11 Закону у взаємозв'язку зі статтею 42 Конституції України поширюються на правовідносини сторін кредитного договору не тільки під час укладання, як раніше наголошував Верховний Суд України, а й під час виконання такого договору.

Одним із проявів особливого захисту з боку держави до позичальника-споживача як більш «слабкої» сторони в договорі є застосування до договорів про надання споживчого кредиту поло-

жень Закону України «Про захист прав споживачів» про несправедливі умови.

До договорів із споживачами про надання споживчого кредиту застосовуються положення про несправедливі умови в договорах, зокрема положення, згідно з якими:

1) для надання кредиту необхідно передати як забезпечення повну суму або частину суми кредиту чи використати її повністю або частково для покладення на депозит, або викупу цінних паперів, або інших фінансових інструментів, крім випадків, коли споживач одержує за таким депозитом, такими цінними паперами чи іншими фінансовими інструментами таку ж або більшу відсоткову ставку, як і ставка за його кредитом;

2) споживач зобов'язаний під час укладення договору укласти інший договір з кредитором або третьою особою, визначеною кредитором, крім випадків, коли укладення такого договору вимагається законодавством та/або коли витрати за таким договором прямо передбачені у складі сукупної вартості кредиту для споживача;

3) передбачаються зміни в будь-яких витратах за договором, крім відсоткової ставки;

4) встановлюються дискримінаційні стосовно споживача правила зміни відсоткової ставки (ч. 5 ст. 11 Закону).

Ст. 15 Закону містить чимало положень, якими зобов'язують продавця інформувати своїх контрагентів про умови споживчого договору. Продавець (виконавець), який реалізує продукцію, повинен обов'язково зазначати ціну кожної одиниці такої продукції або однієї категорії продукції та ціну однієї стандартної одиниці цієї продукції. Ціна продукції повинна включати в себе всі податки та неподаткові обов'язкові платежі, які відповідно до законодавства сплачуються споживачем під час придбання відповідної продукції (ч. 3 ст. 15 Закону). Крім того є відсилочна норма про те, що нормативно-правовими актами, в тому числі технічними регламентами, можуть бути встановлені додаткові вимоги до змісту інформації про продукцію (абз. 6 ч. 1 ст. 15 Закону).

Цікавою є практика Європейського Союзу. Споживач і фінансова установа перебувають не в рівному становищі. У зв'язку з

цим у законодавстві ЄС передбачено тлумачення неоднозначних умов договору на користь споживача (ст. 5 Директиви Ради 93/13/ЄЕС від 05.04.1993 про несправедливі умови в договорах зі споживачами) [4]. Зважаючи на процес зближення з європейською спільнотою, доцільно в українському законодавстві запровадити норму, що в разі виникнення неоднозначного тлумачення прав і обов'язків за договором, такі права й обов'язки тлумачаться на користь споживача. Як слушно зауважує Ю.В.Вітка, така норма жодним чином не порушує конституційний принцип рівності, адже у ст. 24 Конституції України йдеться про рівність громадян перед законом, а не громадян і юридичних осіб [5, с.76].

Тому варто доповнити частину 2 ст. 633 ЦК України наступним положенням: «У випадку виникнення неоднозначного тлумачення прав і обов'язків за договором, такі права й обов'язки тлумачаться на користь споживача».

Але не лише споживач обмежується у свободі визначення умов договору. Проаналізувавши положення ч.2 ст. 11 ЗУ «Про захист прав споживачів» приходимо до висновку, що сторона – кредитодавець не користується абсолютною договірною свободою, адже, перед укладенням договору останній зобов'язаний повідомити споживача у письмовій формі про: 1) особу та місцезнаходження кредитодавця; 2) кредитні умови, зокрема: а) мету, для якої споживчий кредит може бути витрачений; б) форми його забезпечення; в) наявні форми кредитування з коротким описом відмінностей між ними, в тому числі між зобов'язаннями споживача. В даному випадку кредитодавець обмежений скласти договір споживчого кредиту на свій розсуд. Він за будь-яких обставин повинен зазначити вище зазначену інформацію в договорі. Такі обмеження спрямовані не для ускладнення діяльності банківських установ, а на розширення можливостей, кращої поінформованості споживачів (контрагентів банків по договору споживчого кредиту).

Різний підхід щодо обмеження договірної свободи прослідковується у ставленні до того, що саме може бути предметом договору про надання споживчого кредиту. Зокрема загальноєвропейська практика стосовно віднесення кредитів на нерухомість

до споживчих кредитів неоднозначна. Так, кредити на придбання нерухомості, забезпечені іпотекою чи іншим порівнянним забезпеченням, або кредити на ремонт, що перевищують 75 тис. євро, перебувають поза межами регулювання ст. 2 Директиви 2008/48/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 23.04.2008 про кредитні угоди для споживачів (далі — Директива 2008/48/ЄС) [6]. Однак останніми роками, з огляду на важливість іпотечних кредитів, Європейська Комісія здійснила детальний перегляд іпотечних ринків ЄС, що завершилося Білою книгою щодо інтеграції іпотечних ринків ЄС [7]. Єврокомісія також запровадила публічні консультації з метою посилення й поглиблення розуміння питань, пов'язаних із відповідальним кредитуванням та позичанням (як от передоговірна інформація, консультування, оцінка кредитоспроможності, дострокове повернення кредиту та кредитні посередники).

Дещо аналогічна практика існує і в Україні. Вище вже було розглянуто один з найдискусійніших прикладів, а саме договорів фінансових послуг. З певною періодичністю судові інстанції розставляють акценти по-різному в цьому питанні. Тим самим звужують чи розширюють принцип свободи договору в цьому аспекті.

Як нами було з'ясовано, обмеження свободи договору можуть встановлюватися в нормах права як і будь-які інші правові обмеження. Разом з тим частим є також зазначення певних обмежень в змісті договору, що, до прикладу, є неприйнятним для адміністративно-правових обмежень, які встановлюються або в нормах права або в певному адміністративному акті.

Висновки. Підсумовуючи, можна констатувати, що поширення інституту споживчого договору є одним із правових інструментів завдяки яким законодавець розширює чи звужує дію принципу свободи договору.

1. Мельник К.М. *Тенденції та перспективи розвитку споживчого кредитування в Україні* / К.М. Мельник // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://journal.udau.edu.ua/assets/files/86/eko/ukr/3.pdf>
2. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Степаненка Андрія Миколайовича щодо*

- офіційного тлумачення положень пунктів 22, 23 статті 1, статті 11, частини восьмої статті 18, частини третьої статті 22 Закону України «Про захист прав споживачів» у взаємозв'язку з положеннями частини четвертої статті 42 Конституції України (справа про захист прав споживачів кредитних послуг) № 15-рп/2011 від 10 листопада 2011 року // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-11>
3. Божко Ю. Рішення Конституційного Суду України щодо захисту прав споживачів кредитних послуг: чи очікувати нової хвилі «кредитних війн»? // Ю. Божко // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon-peremogy.com.ua/index.php?id=publikaciyi&tx_ttnews%5Btt_news%5D=133&cHash=777872f259d28cb2ade481ae2dc359fb
  4. Council Directive 93/13/EEC of 5 April 1993 on Unfair Terms in Consumer Contracts // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>
  5. Вітка Ю.В. Правове регулювання споживчого кредиту: стан та перспективи / Ю. В. Вітка // Фінанси України. - 2013. - № 10. - С. 75-86.
  6. Directive 2008/48/EC of the European Parliament and the Council of 23 April 2008 on Credit Agreements for Consumers and Repealing Council Directive 87/102 /EEC // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu>.
  7. Sheinman H. Contractual liability and voluntary undertakings // Oxford journal of legal studies. – 2000. – Vol. 20, N 2. – 205-220.

Схаб-Бучинська Т.Я. Обмеження свободи у договорі про споживчий кредит

В статті досліджується питання присвячене обмеженню принципу свободи у договорі про споживчий кредит. Законодавець положеннями нормативно - правових актів у більшій чи меншій мірі обмежує кожен із сторін у договірній свободі. У дослідженні з'ясовується, що до спорів між кредитором та позичальником (споживачем), які виникли як на стадії укладення договору, так і на етапі його виконання, застосовуються відповідні норми Цивільного кодексу України та Закону України «Про захист прав споживачів».

Ключові слова: свобода договору, обмеження договірної свободи, договір про споживчий кредит, споживче кредитування, споживач.

Схаб-Бучинская Т.Я. Ограничение свободы в договоре о потребительском кредите

В статье исследуется вопрос посвященный ограничению принципа свободы в договоре о потребительском кредите. Законодатель положениями нормативно - правовых актов в большей или меньшей степени ограничивает каждую из сторон в договорной свободе. В исследовании выясняется, что к спорам между кредитором и заемщиком (потребителем), которые возникли как на стадии

заклучення договору, так и на етапе его виконання, применяются соответствующие нормы Гражданского кодекса Украины и Закона Украины «О защите прав потребителей».

Ключевые слова: свобода договора, ограничения договорной свободы, договор о потребительском кредите, потребительское кредитование, потребитель.

Shab-Buchynska T.Y. Restrictions of freedom in contracts on consumer credit

The article is dedicated to the question of the Institute of consumer contract which is one of the legal instruments that helps the legislator to widen or narrow the principle of freedom of contract. The legislator through provisions of normative - legal acts more or less restricts contractual freedom of each party.

The research analyzes the court practice, namely practice of the Constitutional Court of Ukraine, Supreme Court of Ukraine and the practices of the European Union. Author proved that the disputes between the creditor and the borrower (consumer) that occurred at the stage of concluding the contract and during its execution have to be resolved by appropriate provisions of the Civil Code of Ukraine and the Law of Ukraine «On Protection of Consumers' Rights».

Keywords: freedom of contract, contractual limit of freedom, contract on consumer credit, consumer credit, the consumer.

Албу А.А.

ЦИВІЛЬНО-ПРОВОА ХАРАКТЕРИСТИКА КАТЕГОРІЇ УПРАВЛІННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ТА КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ПРАВОВИХ СІМЕЙ

УДК 349.422

Актуальність дослідження. У світовій практиці здійснення довірчих операцій є одним з найбільш своєрідних і разом з тим значущих видів діяльності в сфері економіки та права. Основною причиною популяризації цього напрямку фінансової діяльності на західному ринку стало те, що довірчі операції в силу своєї природи поширюються практично на весь спектр відносин на фондовому і фінансових ринках. З початку розвитку фондового ринку в Україні, його регулювання здійснювалося за допомогою банківського механізму. Проте поштовхом для розвитку довірчих відносин в нашій країні став не стільки розвиток її фондового чи